

**«Εξερευνώντας το δίδυμο οθωμανικό λουτρό και
το Κουρσούμ Τζαμί, μνημείο παγκόσμιας
κληρονομιάς, προστατευόμενο από την UNESCO»,
Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-ιστορικός,
Διευθύντρια 9^{ου} Γυμνασίου Τρικάλων**

Αρχαιολογική παιδεία, μύηση στις αξίες και τα πνευματικά αγαθά της ιστορίας, αρχιτεκτονική εμπειρία υψηλής ποιότητας υπήρξε για το τμήμα Β3 του 9^{ου} Γυμνασίου Τρικάλων, η εξερεύνηση και ξενάγηση στο δίδυμο οθωμανικό λουτρό στις παλιές φυλακές Τρικάλων, την Πέμπτη, 21-03-2024, όπως και στα παρακείμενα οθωμανικά μνημεία Κουρσούμ Τζαμί και το Μαουσολείο του Οσμάν Σαχ.

Στη νότια είσοδο της πόλης των Τρικάλων βρίσκεται το δίδυμο οθωμανικό λουτρό του 16ου αιώνα το οποίο πλέον είναι επισκέψιμο δημιουργώντας μια νέα τουριστική δυναμική στην περιοχή. Βρίσκεται σε κομβικό σημείο της οδού Αθηνών – Καρδίτσας – Τρικάλων, στις όχθες του Ληθαίου ποταμού, κοντά στο επιβλητικό οθωμανικό τέμενος του Οσμάν Σαχ και πλάι στο ναό του Αγ. Κωνσταντίνου (19ος αι.). Τα διπλά ή δίδυμα λουτρά ήταν κατασκευασμένα με τέτοιο τρόπο, ώστε να τα επισκέπτονται ταυτόχρονα άνδρες και γυναίκες. Το κτίριο στα Τρίκαλα είχε δύο κύριες εισόδους, μια στα νότια για το ανδρικό λουτρό, και μια στα βόρεια για το γυναικείο. Πρόκειται για ένα σημείο αναφοράς για την πόλη των Τρικάλων, επισκέψιμο για τα σχολεία και το ευρύ κοινό.

Φτάνοντας σήμερα στην προστασία και ανάδειξη του δίδυμου οθωμανικού λουτρού στο κτίριο των παλαιών φυλακών Τρικάλων, πρέπει να αναλογιστούμε πως, στο παρελθόν, η μορφή και η ακριβής θέση του λουτρού δεν ήταν γνωστές, καθώς από το 1893 και μετά το κτίριο υπέστη πολλές επεμβάσεις, προκειμένου να στεγάσει το κεντρικό κτίριο των φυλακών Τρικάλων, οι οποίες λειτούργησαν εκεί ως το 2006. Οι διερευνητικές εργασίες, οι οποίες οδήγησαν στην ταύτιση του ιστορικού τμήματος των παλαιών φυλακών με το δίδυμο οθωμανικό λουτρό, που αποτυπώνεται σε παλαιό

τοπογραφικό διάγραμμα της πόλης απέδειξαν πως η αρχική στέγαση των λουτρών με θόλους καταστράφηκε σε άγνωστη χρονική στιγμή, κατά τη μετατροπή του κτιρίου σε φυλακή και σίγουρα πολύ πριν την ανακατασκευή του ορόφου από οπλισμένο σκυρόδεμα στη δεκαετία του 1950.

Το δίδυμο οθωμανικό λουτρό του 16ου αι. στις παλαιές φυλακές Τρικάλων μας εντυπώσισε. Όπως επισημαίνεται και στο σχετικό έντυπο της Εφορείας Αρχαιοτήτων, το οθωμανικό λουτρό αποτελούσε μέρος συγκροτήματος κτιρίων που ίδρυσε τον 16ο αι. ο Οσμάν Σαχ, οθωμανός διοικητής του Σαντζακίου της Θεσσαλίας. Το σύνολο περιελάμβανε και άλλα κοινωφελή κτίρια (ιεροσπουδαστήριο – μεντρεσές, πτωχοκομείο, γηροκομείο, χάνι) και βέβαια το επιβλητικό τέμενος του Οσμάν Σαχ γνωστό και ως Κουρσούμ Τζαμί, έργο του σημαντικού αρχιτέκτονα Σινάν. Το τέμενος, σύμφωνα με τις γραπτές πηγές της εποχής, βρισκόταν ήδη σε λειτουργία κατά τα έτη 1566/67.

Αν και δεν διασώθηκαν σημαντικά στοιχεία, όπως η στέγαση του λουτρού, ωστόσο οι μνημειώδεις είσοδοι, ο τονισμός και η υπεροχή των ψυχρών χώρων και η συμμετρική του διάταξη το κατατάσσουν στην περίοδο της κλασικής οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά καθώς και το γεγονός ότι το λουτρό ανήκει στο ίδιο οικοδομικό συγκρότημα με το οθωμανικό τέμενος, καθιστούν πιθανό, σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες και τους αρχαιολόγους, να σχεδιάστηκε από τον ίδιο τον Σινάν και να αποτελεί έτσι το 481ο στον κατάλογο των έργων του.

Κατά την επίσκεψη στο οθωμανικό αυτό μνημείο, εισήλθαμε ως επισκέπτες αρχικά στον ψυχρό χώρο των ανδρών. Πλέον ο διαχωριστικός τοίχος ανάμεσα στο ανδρικό και το γυναικείο τμήμα έχει καθαιρεθεί στον χλιαρό χώρο κι έτσι υπάρχει ενδιάμεση επικοινωνία.

Σύμφωνα με την προτεινόμενη εκθεσιακή διαδρομή, ο επισκέπτης καλείται να ακολουθήσει την πορεία του διαγράμματος του χώρου. Σε κάθε επιμέρους χώρο υπάρχει περιγραφή της χρήσης του κατά τη λειτουργία του λουτρού. Παράλληλα, αναπτύσσονται θεματικές πληροφορίες και στην

τελευταία αίθουσα, στο θερμό των ανδρών , παρουσιάζεται η μετατροπή του λουτρού σε φυλακή.

Πριν και κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής μας επίσκεψης, ως εκπαιδευτικός, παρότρυνα τους μαθητές:

Να φανταστούν τον κόσμο και τη ζωή του λουτρού όπως αυτή απεικονίζεται στις εικόνες.

Να μιμηθούν τους ρόλους των ανθρώπων που συναντούσε κανείς στο λουτρό.

Να παρατηρήσουν τα χρηστικά αντικείμενα που έβρισκε κανείς στο χαμάμ.

Να επισημάνουν τη διαδοχή των χώρων σύμφωνα με τη λειτουργία του λουτρού.

Να συγκρίνουν τις εποχές μέσα από το διαχωρισμό των ρόλων, ανδρών γυναικών, των επαγγελμάτων, των κοινωνικών τάξεων κτλ.

Να φανταστούν τον μυσταγωγικό χώρο του χαμάμ, με τα λιγοστά ανοίγματα και την ζεστή ατμόσφαιρα.

Να διακρίνουν τα δομικά και διακοσμητικά στοιχεία του χώρου.

Να καταγράψουν τα στοιχεία που τους εντυπώθηκαν από την περιήγηση και την ξενάγηση.

Μετά την περιήγηση και την ξενάγηση στο δίδυμο οθωμανικό λουτρό, περιηγηθήκαμε στο Κουρσούμ Τζαμί: ένα επιβλητικό τέμενος προστατευόμενο από την UNESCO.

Στο καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα [«Μνημειώδεις περιπέτειες στα ελληνικά μνημεία UNESCO»](#) οι ΜΑΘΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ του 9ου ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΓΡΑΦΟΥΝ ΓΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΟΥΝΕΣΚΟ στα οποία συμπεριλαμβάνεται και το Κουρσούμ Τζαμί των Τρικάλων:

Δικτυογραφία:

<https://www.greekunescomonuments.gr/>

<https://www.greekunescomonuments.gr/to-ergo/axiopio->

[to-iliko/](https://www.calameo.com/read/0046253967ee60ee0f9db)

<https://www.calameo.com/read/0046253967ee60ee0f9db>

Ακολουθούν τα μαθητικά κείμενα (αφηγήσεις, περιγραφές, εντυπώσεις, σκέψεις, συναισθήματα, σχόλια), εμπνευσμένα από τη μελέτη και την επεξεργασία του ακόλουθου εκπαιδευτικού υλικού:

<https://www.calameo.com/read/0046253967ee60ee0f9db>

Συντονίστρια-Υπεύθυνη καθηγήτρια:

Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-ιστορικός,

Δ/ντρια 9ου Γυμνασίου Τρικάλων

Στη συνέχεια, παρατίθεται σχετική συγχαρητήρια επιστολή από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων & Επικοινωνίας Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων & Πολιτιστικής Κληρονομιάς
E tepe.dmeep@culture.gr

1. Κεντρική Υπηρεσία, Θεμιστοκλέους 5, Αθήνα ΤΚ 10677

2. Κτίριο Πρυτανείου 9, Αθήνα, Πλάκα ΤΚ 10556

Διοικητική-Γραμματειακή Υποστήριξη

Γιώτα Κόλλια, Τ 2103321764

Κυριακή Γεωργαλή, Τ 2103321709

Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων &

Επικοινωνίας, Ανδρομάχη Κατσελάκη, Δρ Αρχαιολόγος

Τ 2103321755, E akatselaki@culture.gr

«Αγαπητή κ. Αμαλία Ηλιάδη,

ευχαριστούμε για την ενημέρωση, ως προς την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού υλικού με θέμα “Μνημειώδεις περιπέτειες στα ελληνικά μνημεία UNESCO” από τα τμήματα της Β’

Γυμνασίου του 9ου Γυμνάσιου Τρικάλων και συγχαίρουμε

εσάς και τους μαθητές σας για τις εργασίες σχετικά με τα

μνημεία, όπως αποτυπώθηκαν στο ψηφιακό έντυπο που μας προωθήσατε ηλεκτρονικά.

Σας ευχόμαστε καλή συνέχεια στο εκπαιδευτικό έργο σας».

Το Κουρσούμ Τζαμί ή Τέμενος Οσμάν Σάχ των Τρικάλων είναι

ισλαμικό τέμενος, κτίσμα του 16ου αιώνα σχεδιασμένο από

τον Μιμάρ Σινάν, το οποίο σήμερα λειτουργεί ως χώρος ήπιων

εκδηλώσεων. Ονομάζεται έτσι από την τουρκική λέξη

κουρσούμ, που σημαίνει μόλυβδος, καθώς ο θόλος του είναι μολυβδοσκεπάστος. Κοντά στο τζαμί σώζεται το οκταγωνικό μαυσωλείο (τουρμπές) του ιδρυτή του, Οσμάν Σαχ, εγγονός του σουλτάνου Σελίμ Α', κυβερνήτη της τοπικής επαρχίας (σαντζάκι) ο οποίος πέθανε στα Τρίκαλα το 1567. Κατά την παράδοση, ο Οσμάν έκτισε το τζαμί επειδή στα Τρίκαλα θεραπεύτηκε από αρρώστια που τον ταλαιπωρούσε.

Παρακάτω, η μαθήτριά του Τμήματος Β3 του 9^{ου} Γυμνασίου Τρικάλων **Σιάνου Παρασκευή** καταγράφει τις εντυπώσεις της από την διδακτική μας επίσκεψη στο Κουρσούμ Τζαμί ή Τέμενος του Οσμάν Σαχ: «η επίσκεψη στο σημαντικότερο Οθωμανικό Μνημείο της Ελλάδας, στο καλοδιατηρημένο Κουρσούμ Τζαμί, ήταν ο προορισμός της σχολικής μου τάξης, στα πλαίσια μιας εκπαιδευτικής δράσης. Το Κουρσούμ Τζαμί κτισμένο στη νότια είσοδο της πόλης των Τρικάλων δίπλα στον ποταμό Ληθαίο, βρίσκεται εκεί για να θυμίζει όχι τα σκληρά χρόνια της Τουρκοκρατίας, αλλά της ευγνωμοσύνης του Τούρκου διοικητή Οσμάν Σαχ στην περιοχή του λουτρού, η οποία τον γιάτρεψε από μια χρόνια ασθένεια. Εκείνο που μας γοήτευσε με την πρώτη ματιά ήταν η «ειρηνική συνύπαρξη» του ορθόδοξου στοιχείου με το μουσουλμανικό, μιας και γειτονεύει με το ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Ο προσεγγμένος, πλακόστρωτος εξωτερικός χώρος, πνιγμένος στο πράσινο, το μέγεθος, η μεγαλοπρεπής μορφή του κτιρίου, ο «ασκεπής» μιναρές που στέκει ακοίμητος φρουρός δίπλα του και οι θολωτές καμάρες με τα κιονόκρανα στους κίονες χαρακτηρίζουν την μεγάλη πετρόχτιστη - μαρμαρόχτιστη είσοδο. Ένα ρίγος μας διαπέρασε όλους καθώς η επιβλητική κορυφή και μορφή του μολυβδοσκεπάστου θόλου, απ' όπου πήρε και το όνομά του το Κουρσούμ Τζαμί, τα τόξα των τοίχων και τα μεγάλα θολωτά, αψιδωτά παράθυρα, προσδίδουν μια κρυφή μυσταγωγία στο χώρο, που χωρίς τα μουσουλμανικά διακριτικά, με λίγες μόνο πινελιές της οθωμανικής ζωγραφικής τέχνης, μας θυμίζει λίγο την Αγία Σοφιά με τον τρούλλο της που μοιάζει να κρέμεται απ' τον ουρανό.

Νότια του τεμένους, δεν παραλείψαμε να επισκεφθούμε τον «Τουρμπέ», τον τάφο της οικογένειας του Οσμάν Σαχ. Αν και μικρότερο κτίσμα με οκταγωνική μορφή, προκάλεσε τον

θαυμασμό μας η αρχιτεκτονική του με τις δύο σειρές παραθύρων στις έξι πλευρές του, εκτός από τον τοίχο με προσανατολισμό προς την Μέκκα (κίμπλε) που δεν έχει παράθυρα.

Όλα αυτά κράτησαν αμείωτο το ενδιαφέρον και μεγάλωσαν την δίψα μας να μάθουμε περισσότερα πράγματα για την Ιστορία και την πολιτιστική παράδοση της περιοχής των Τρικάλων. Μέσα από όλα όσα είδαμε στους χώρους του Κουρσούμ Τζαμί, νιώσαμε ότι μεταφερθήκαμε νοερά στα χρόνια της αίγλης του, αναβιώνοντας, έστω για λίγο, την εποχή εκείνη. Το Τζαμί στέκει αγέρωχο από τον 16^ο αιώνα στα Τρίκαλα και μακάρι οι νέες γενιές να συνεχίσουν να νιώθουν τον παλμό του παρελθόντος σ' αυτό και να συνεχίσουν να το σέβονται ως πολιτιστική κληρονομιά για πολλούς αιώνες ακόμη!»